

## **OIKEUSMINISTERIÖ**

### **Lausunto työryhmän mietinnöstä**

### **Tutkintavankeuden vaihtoehdot ja järjestäminen**

### **OM Mietintöjä ja lausuntoja 5/2016**

**4.4.2016**

#### 1. Yleisiä näkökohtia

Kyseessä on varsin perusteellisesti valmisteltu mietintö, jonka erityisenä ansiona pidän kattavaa katsausta lukuisten muiden maiden järjestelmiin.

Yleisesti ottaen työryhmän kannanotot ovat hyvin perusteltuja. Kiinnitän kuitenkin jo heti aluksi huomiota siihen, että näkökulma on erityisesti tutkintavangin poliisivankilan säilyttämisen osalta hyvin rikoksesta epäillyn oikeuksiin keskittyvä. On syytä punnita epäillyn oikeuksia, rikoksen uhrin oikeuksia ja yhteiskunnan intressiä rikoksen selvittämisessä keskenään. Tässä punninnassa esimerkiksi kidutuksen vastaisen komitean suositukset ovat vain yksi argumentti muiden joukossa ilman ehdotonta painoarvoa suhteessa muihin mainitsemini intresseihin. Sitä paitsi kyseessä on vain tavoiteluonteinen suositus, joka ei ole samalla tavalla Suomen lainsäätäjää sitova kuin esimerkiksi Euroopan ihmisoikeustuomioistuimen ratkaisu. Suomen lainsäädännöstä päättää Suomen Eduskunta. Sitä paitsi suositukset pohjautuvat osin siihen harhaiseen käsitykseen, että Suomen poliisilla olisi taipumusta loukata syyttömyysolettamaa ja epäillyn oikeuksia. Pitkän syyttäjäkokemukseni ja sen aikana tekemäni perinpohjaisen tutkintayhteistyön perusteella uskallan epäilyksettä olla sitä mieltä, ettei tutkintavankien säilyttäminen poliisin tiloissa taatusti loukkaa syyttömyysolettamaa eikä mitään muutenkaan tutkintavankien prosessuaalisia oikeuksia. Pulmat liittyvät lähinnä siihen, ettei poliisivankiloissa voida järjestää tutkintavangeille mahdollisuutta osallistua tutkintavankeuslaissa säädettyyn toimintaan. Tämä ongelma on todellinen ja se pitäisi pystyä aikaa myöten poistamaan rakentamalla poliisiasemien läheisyyteen riittävästi Rikosseuraamuslaitoksen ylläpitämiä tiloja tutkintavankien säilyttämiseen.

Tutkintavangin oikeus oleskella tutkintavankeuden aikana tutkintavankilassa ei ole kaikki muut intressit ohittava superoikeus tai perusnormi. Rikosprosessin ja erityisesti esitutinnan perimmäinen tavoite on rikosvastuun toteuttaminen, toki rikoksesta epäillyn ja muiden rikokseen liittyvien tahojen oikeusturvasta samalla huolehtien. Tutkintavankien säilyttäminen poliisin tiloissa ei mitenkään loukkaa syyttömyysolettamaa eikä lyhytaikainen säilytys poliisin tiloissa myöskään rasita tutkintavangin hyvinvointia siinä määrin, että rikosvastuun toteutuminen olisi perusteltua asettaa vaaralle alttiiksi. Työryhmän esitys ei ole tässä suhteessa kaikilta osin tasapainoinen.

## 2. Tehostettu matkustuskielto

Pyrkimys matkustuskiellon käyttöön tutkintavankeuden vaihtoehtona on kannatettava. Vähäinen matkustuskiellon käyttö nykyisin on oire siitä, ettei matkustuskieltoa ilman riittävää tehostetta pidetä toimivana tutkintavankeuden vaihtoehtona. Tehostettu matkustuskielto voisi olla käyttökelpoinen esimerkiksi pitkää tutkintaa vaativissa talousrikoksissa, joissa epäiltyjen henkilökohtaiset olot ovat usein sellaiset, että rikoksesta epäilty täyttäisi tehostetun matkustuskiellon käytölle kaavailut tiukat ehdot. Vangitseminen on näissä jutuissa monesti kohtuuton pakkokeino, kun syytteiden hylkäämisprosentti on merkittävästi korkeampi kuin esimerkiksi henkirikoksissa tai törkeissä huumausainerikoksissa. Tarkoitin tällä sitä, että jälkikäteen arvioituna on tietysti kohtuuttomampaa se, että epäilty on ollut pitkään tutkintavankeudessa ja syyte hylätään verrattuna tapaukseen, jossa syyte pitkän tutkintavankeuden jälkeen menestyy.

Tehostetun matkustuskiellon selvittämismenettely vaikuttaa työryhmän mietinnön perusteella varsin työläältä ja edellyttää rikoksesta epäillyltä ja hänen avustajaltaan poikkeuksellista paneutumista. Tehostetun matkustuskiellon kriteerit voi olettaa olevan merkittävästi helpommin selvitettävissä ja täytettävissä sellaisissa rikostyypeissä, joissa rikoksesta epäiltyjen varallisuusasema ja sosiaalinen asema ovat suhteellisen vakaita. Näin ollen tehostettu matkustuskielto olisi käyttökelpoinen pakkokeino talousrikosten tutkinnassa.

Ulkomaalaisten vankien ja tutkintavankien suhteellisen osuuden lisääntyminen vankipopulaatiossa on ongelma, johon ehdotetulla lainmuutoksella ei liene vaikutusta. On erittäin epätodennäköistä, että ulkomaalainen rikoksesta epäilty pystyisi täyttämään tehostetun matkustuskiellon tiukat edellytykset.

### 3. Tutkinta-aresti

Myös tutkinta-arestin käyttöönotto olisi lähtökohtaisesti perusteltua erityisesti, jos yli kahden vuoden vankeusrangaistukset rajataan tämän pakkokeinon ulkopuolelle. Enintään kahden vuoden vankeusrangaistukset tuomitaan pääsääntöisesti ehdollisina. Lyhyempiä tuomioita tuomitaan ehdottomana lähinnä rikoksen uusijoille, joita ei pääsääntöisesti pidetä tuomion antamisen jälkeen vangittuina. Näin ollen tutkinta-arestin käyttöala olisi varsin kapea. Ulkomaalaisiin tämäkään pakkokeino ei ole tehokas, koska heidän lienee yleensä jokseenkin mahdotonta täyttää kiellon käytön edellytykset.

On vielä pohdittava, onko tutkinta-arestin vaarana välittömän täytäntöönpanon idean hämärtyminen. Välitön täytäntöönpano on omiaan lisäämään rikosoikeudellisen järjestelmän uskottavuutta. Tutkinta-aresti näyttäisi rajoittavan rikoksesta tuomitun toimintavapautta siinä määrin, että se koettaisiin tosiasiallisesti rangaistuksen täytäntöönpanona. Näin ollen tutkinta-aresti ei hämärtäisi välittömän täytäntöönpanon ideaa ainakaan mainittavasti.

### 4. Tutkintavankien säilyttäminen poliisivankilassa

Tässä kohtaa työryhmä on antanut tarpeettomasti periksi kidutuksen vastaisen komitean suosituksille. Työryhmän mietinnössä on tiedostettu esityksestä rikostutkinnalle aiheutuvat uhat: rikosten selvittäminen vaikeutuu, uudistus lisää kustannuksia, esitutkinta vie enemmän aikaa, tutkintavankeusajat voivat pidentyä ja poliisi voi alkaa suunnata voimavarojaan helpommin tutkittaviin juttuihin. Näistä erittäin vakavista uhista huolimatta työryhmä esittää varsin dramaattisia rajoituksia tutkintavankien säilyttämiseen poliisivankiloissa.

Selvää on, että tutkintavankien säilyttämisestä poliisivankiloissa pitäisi päästä kansainvälinenkin vertailu huomioon ottaen eroon. Tosiasia kuitenkin on, että Suomen vankilat sijaitsevat ensinnäkin pääsääntöisesti liian kaukana poliisilaitoksista ja toiseksi vankiloissa ei ole riittävästi asianmukaisia ja soveltuvia tiloja tutkintavankien säilyttämiseen ja kuulustelujen suorittamiseen. Maaseudun poliisiasemien sulkeminen lisää ongelmia. Useimmissa mietintöön otetuissa vertailumaissa poliisin toimitilat ja tutkintavankilat sijaitsevat samassa kaupungissa. Työryhmä on nyt valinnut sellaisen linjan, että sääntely saatetaan vertailumaiden tasolle siitä huolimatta, että infrastruktuuri on Suomessa tyystin erilainen kuin vertailumaissa. Minun mielestäni oikea etenemisjärjestys on se, että ensin luodaan järjestelmä, jossa on riittävästi vankiloissa tutkintavankipaikkoja kohtuullisella etäisyydellä poliisin tutkintatiloista ja vasta sen jälkeen rajoitetaan radikaalisti tutkintavankien säilyttämistä poliisivankiloissa.

Poliisivankiloissa säilyttämistä koskevat säännökset otettiin lakiin kymmenisen vuotta sitten. Tuolloin punnittiin tarkasti vastakkain rikostutkinnan tehokkuutta ja epäiltyjen oikeuksia keskenään. Kuten edellä olen jo todennut, rikosprosessin perimmäisenä tavoitteena on rikosvastuun toteuttaminen, jota ei saa kohtuuttomasti vaarantaa. Mikä on muuttunut kymmenessä vuodessa? Toki kansainväliset valvontaelimet ovat moittineet Suomea siitä, että tutkintavankeja säilytetään poliisivankiloissa. Kansainväliset toimijat, etupäässä Euroopan Unioni, ovat toisaalta viime aikoina korostaneet rikoksen uhrin oikeuksia. Viimeisin ilmentymä tästä suuntauksesta on viime vuoden lopulla voimaan tullut rikosuhridirektiivi, josta on aiheutunut muutoksia myös Suomen lainsäädäntöön. Rikollisuus on kansainvälistynyt ja entistä suuremmalla osalla vakavista rikoksista epäillyistä on yhteyksiä järjestäytyneeseen rikollisuuteen. Merkittävä osa omaisuusrikoksista on ammattimaistunutta ja siihen syyllistyvät ulkomailta vain rikoksien tekemisen tarkoituksessa tulevat henkilöt. Monessa tapauksessa on välttämätöntä kuulustella kaikki rikoksesta epäiltyjä yhtäaikaisesti. Tähän asetelmaan ei mitenkään sovi se, että kuulusteltavat olisi aina erikseen tuotava poliisin tiloihin tai poliisin olisi mentävä vankilaan kuulustelemaan. Rikollisuuskehitys on ollut sensuuntaista, ettei pakkokeinojen käytön heikennyksille tule antaa sijaa.

Tilaston perusteella näyttää siltä, ettei poliisivankilassa säilyttämisen ajan lyhentäminen 14 päivään ainakaan ratkaisevasti heikentäisi esitutkinnan toimittamisen edellytyksiä. Päätelen tämän siitä, että kahdessa tapauksessa kolmesta kaksi viikkoa on ollut riittävä poliisivankilassa säilyttämisen aika. Esitän siis työryhmän mietinnöstä poiketen, että poliisivankilassa säilyttämisen enimmäisaika olisi

nykyisen neljän viikon sijasta 14 vuorokautta. Jos rikoksella tai rikoksentekijällä on yhteyksiä ulkomaille, on tarvetta kansainväliseen tiedonvaihtoon, joka yleensä vie aikaa ainakin kaksi viikkoa. Tämä aika on niin intensiivistä tutkinnan aikaa, ettei siihen mitenkään sovi järjestely, jossa rikoksesta epäillyt ovat tutkintavankilassa jopa satojen kilometrien etäisyydellä poliisin tutkinnan keskuksesta.

Työryhmän esityksen mukaan poliisivankilassa säilyttämistä ei voitaisi enää jatkaa tutkinnallisista syistä. Minä puolestani esitän, että poliisivankilassa saisi säilyttää tutkintavankia tuomioistuimen päätöksellä yli 14 vuorokautta (työryhmän esityksen mukaan yli 7 vuorokautta) myös silloin, kun se on välttämätöntä erityisen painavista tutkinnallisista syistä.

Esitykseni mukainen sääntely ottaisi mielestäni tasapainoisesti huomioon sekä tutkintavangin oikeudet, uhrin oikeudet ja yhteiskunnan intressin rikosvastuun toteuttamisessa (toteuttamiskustannukset ja mahdollisuudet). Työryhmän mietinnössä on arvioitu poliisivankilassa säilyttämisen rajoittamisen nykyisestään voivan johtaa pidentyviin tutkintavankeuksiin. Tutkintavankien säilyttäminen kaukana poliisin tiloista voi heikentää myös rikoksesta epäillyn mahdollisuutta pitää yhteyttä avustajaansa. Joka tapauksessa tutkintavankien säilyttäminen pitkän välimatkan päässä esitutkinnan toimittamispaikoista lisää yhtä hyvin viranomaisten kuin rikoksesta epäillyn avustajan kustannuksia, jotka toki yleensä tulevat valtion varoista korvatuiksi. Joka tapauksessa sääntelyn muuttaminen työryhmän esittämien tavoin ei olisi välttämättä edes rikoksesta epäiltyjen edun mukainen.

Esitetty muutos pakkokeinolain 3 luvun 8 §:ään on elämälle vieras. Esityksen mukaan vankilasta poliisin tiloihin kuulusteltavaksi tuodun rikoksesta epäillyn säilyttäminen poliisin tilassa ei saisi kestää *matka-aika mukaan lukien* yli 12 tuntia muutoin kuin tuomioistuimen luvalla. Etenkin Pohjois-Suomessa tämä sääntö estäisi vankilassa olevan tutkintavangin kuulemisen poliisin tiloissa, koska monessa tapauksessa jo edestakaiseen matkaan kuluisi mainitut 12 tuntia (esimerkkinä matka Ivalosta Ouluun). Säännös tulisi muotoilla vähintäänkin niin, ettei säilyttäminen poliisin tiloissa saisi kestää enemmän kuin 12 tuntia *matka-aika pois lukien*. Käytännössä tutkintavankeja tuskin siirreltäisiin vankilasta poliisin tiloihin ainakaan yli 12 tunniksi, jos siirtämiseen vaadittaisiin tuomioistuimen lupa.

## 5. Muita näkökohtia työryhmän mietinnöstä

Pakkokeinolakiin esitetään lisättäväksi uusi 2 luvun 12f §. Säännös vastaisi pakkokeinolain 5 luvun 3 §:ä. Hyvällä syyllä voi ensinnäkin kysyä, missä tilanteessa passin myöntäminen ei vaarantaisi matkustuskiellon tai tutkinta-arestin tarkoituksen toteutumista. Suurempi pulma on se, ettei kumpikaan säännös koske henkilökorttia. Henkilökortti käy kuitenkin matkustusasiakirjasta Schengen alueen sisällä. Lakiin tulisi lisätä säännös siitä, ettei myöskään henkilökorttia saisi myöntää, jos sen myöntäminen vaarantaisi matkustuskiellon tai tutkinta-arestin tarkoituksen. Samoin tulisi säätää niin, että matkustuskieltoon määrätty voitaisiin velvoittaa luovuttamaan henkilökorttinsa poliisille. Ulkomaille matkustaminen (paitsi Pohjoismaihin) ilman matkustusasiakirjaa on valtionrajarikoksena rangaistava teko (RL 17:7). Passin luovuttaminen poliisin haltuun ei estä henkilöä matkustamasta Suomesta henkilökortti mukanaan, jolloin hän ei syyllisty valtionrajarikokseen. Jos henkilökorttikin pitäisi luovuttaa poliisin haltuun, se voisi nostaa kynnystä poistua Suomesta matkustuskiellon aikana, kun poistuminen olisi rangaistuksen uhalla kielletty. Tähän asiaan on kiinnittänyt huomiota OTT Heikki Kallio artikkelissaan ”Valtionrajarikosta ja ulkomaalaisrikkomusta koskevien rikossäännösten tulkinnasta ja tunnusmerkistön täyttymisestä”, DL 1/2016, s. 13 ja 17. Ongelma on kärjistynyt sen jälkeen, kun rajatarkastuksista on luovuttu esimerkiksi matkustettaessa Suomesta Viroon.

Rajaus kotirauhan suojaan on perusteltu. Matkustuskiellon ja tutkinta-arestin noudattamisen valvonta ei edellytä pääsyä kotirauhan piiriin lukuun ottamatta tilaisuutta valvontalaitteiden asentamiseen ja poistamiseen.

Esitys siitä, että tehostettu matkustuskielto ja tutkinta-aresti otettaisiin rangaistusajan vähennyksenä huomioon, on perusteltu. Kumpikin pakkokeino teknisine valvontoineen ja tiukkoine asunnossa pysymisen velvoitteineen rajoittaa rikoksesta epäillyn/tuomitun vapautta liikkua siinä määrin verrattuna normaaliin matkustuskieltoon, että vähennys on syytä tehdä.

**Matti Tolvanen**

**OTT, rikos- ja prosessioikeuden professori**

**Itä-Suomen yliopisto, Oikeustieteiden laitos**

**matti.tolvanen@uef.fi**